

از : محمد مشیری

سکه شناسی ایران

سکه های اسماعیل دوم صفوی

شرح حال مختصر وی

شاه اسماعیل دوم فرزند شاه طهماسب اول است که از آغاز جوانی سخت شرور و بی عاطفه و سرکش و تند خوی و خود خواه بود و بهمین علل پدرش او را همیشه از دربار دور می داشت و عاقبت نیز در قلعه (قهقهه) واقع در قرا باغ قفقاز بزندان افکند . پس از مرگ پدر و کشته شدن برادر و رقیب خود (سلطان حیدر میرزا) به دسیسه و دستکاری خواهرش (پریخان - خانم) در سن ۴۳ سالگی پس از نوزده سال و شش ماه و بیست و یکروز زندان در ۲۷ جمادی الاولی سال ۹۸۴ به پادشاهی رسید و مدت یکسال و سه ماه و نوزده روز سلطنت کرد . سلطنت وی برای خود و خاندان صفوی و مردم ایران بسیار شوم و منحوس بود .

شاه اسماعیل دوم را در شب یکشنبه سیزدهم رمضان ۹۸۵ در خانه یکی از نمایندگان جنب قصر سلطنتی در قزوین مسموم یافتند . محل قبر او معلوم نیست ، مخصوصاً چون او به مذهب تسنن اظهار علاقه می کرده ، شاید هم شیعیان پیرو صفویه که از این بابت از او متنفر بودند ، او را در محلی غیر معروف بخاک سپرده باشند . ماده تاریخ جلوس و مسرگ او را یکی از شاعران چنین سروده است :

شهنشاه روی زمین ، گشت ثبت شهنشاه زیر زمین ، شد رقم

۹۸۵

۹۸۴

نیز محتمم کاشانی تاریخ جلوس اسماعیل دوم را در سی و دو بیت گفته که مرصعاً تاریخ جلوس اوست (فارسی نامه ناصری ص ۱۱۳)

سکه های شاه اسماعیل دوم

چون مدت سلطنت وی بسیار قلیل و در حدود ۱۵ ماه بود سکه زیادی از او ضرب نشده و آنچه باقی مانده بسیار کم است و مخصوصاً سکه های طلای وی نایاب است و ما در زیر مشخصات آنها را ذکر می کنیم .

نام و القاب شاه اسماعیل دوم بر روی سکه ها

شاه اسماعیل دوم با اینکه پادشاهی بسیار سنگدل و خونخوار و بیرحم بود ، خود را از سلاطین دادگستر و مهربان می پنداشت و در عنوان فرامین و احکام او (هوالمادل) می نوشتند و در اشعار خویش (عادل) تخلص می کرد و بر روی سکه ها نام و لقب خود را به شرح زیر ضرب کرده است :

– السلطان العادل ابوالمظفر شاه اسماعیل بن طهماسب شاه الصفوی خلدالله ملكه.

دارالضرب های اسماعیل دوم

شاه اسماعیل دوم در شهرهای یزد و اصفهان و قزوین که به ترتیب دارالمباده و دارالسلطنه و دارالموحدين لقب داشتند سکه زده است و کلمه یزد را بر روی سکه های سلاطین قبلی سورشازژ زده است (سورشازژ یعنی ضرب مجدد)

شعارهای دینی بر روی سکه های اسماعیل دوم

شاه اسماعیل دوم باطناً متمایل به مذهب تسنن بود وی خواست که دوباره آن مذهب را در ایران ترویج دهد، لذا دستور داد تا تمام اشعار و شعارها و عباراتی که در مدح حضرت امیرالمومنین علی علیه السلام و ائمه اطهار بر روی سکه ها بود محو کردند و قبیح تر از همه سفیهانه امرداد تا بسیاری از کتیبه های منظوم مساجد قزوین را که به خط استادان زبردست فن بود سترند و مقداری از این نوع آثار زیبا را از میان بردند و مقرر داشت از روی مسکوکات نقش (علی ولی الله) و نام ائمه را بردارند و بجای آن بیت زیر را بنگارند:

ز مشرق تا بغرب گر امام است علی و آل او ما را تمام است

در این باره اسکندربیک منشی ترکمان چنین می نویسد:

«... و چون تا غایت زر بنام خود زده بود و به زر کهنه داد و ستد می شد، ضرابیان در تجدید زرو منافع ضرابخانه مبالغه می کردند میرزادرسکه (لااله الا الله) و (محمد رسول الله) و (علی ولی الله) که بريك طرف نقش می شود تأمل داشت و میگفت درم و دینار در سودا و معاملات بدست یهود و ارامنه و مجوس و هندوس سایر کفار درمی آید و عوام در حالت جنابت مس (اسم الله) که بمقتضای کلام قدسی انجام (لا یمسه الا المطهرون) منهی و مذموم است می نمایند، متردد خاطر بود که در عوض آن چه عبارت نقش نماید که در نظر خلائق ناپسند نیاید، روزی در میان مردم گفت که چون یاران ما را بد نام کرده اند در این قضیه نیز خواهند گفت که غرض از بر طرف کردن این عبارت آن بود که لفظ (علیاً ولی الله) درسکه نباشد، بعد از تأمل بسیار در آخر قرار یافت که در يك طرف سکه این بیت را نقش نمایند:

ز مشرق تا بغرب گر امام است علی و آل او ما را تمام است

و در يك طرف دیگر اسم او و محل دارالضرب نقش گردد، در ساعتی که مختار او بود سکه کنده وجوه دراهم و دنانیر بدین سکه آرایش یافت (ص ۲۱۷ جلد اول عالم آرای عباسی). ما در این جا يك عکس از سکه مزبور که از نقره است و از مجموعه نفیس آقای سید مهدی سیدی عکس برداشته ایم می آوریم.

برخی عقیده دارند روی و پشت سکه به عکس است یعنی نام شاه در پشت سکه و بیت بر روی سکه است.

باید دانست که این بیت را شاه اسماعیل اول در شصت و نه سال قبل از شاه اسماعیل دوم بسال ۹۱۵ در نامه ای که به (شاه بخت محمد ازبک) معروف به (شپیک خان) نوشته آورده است (منشآت فریدون بیک چاپ استانبول ص ۳۸۵) به نقل از کتاب (زندگانی شاه

پشت سکه: زمشرق تابمغرب گرامام است...

روی سکه: نام القاب شاه اسماعیل بن
طهماسب و ضرب دارالموحدین قزوین

عباس، تالیف استاد نصرالله فلسفی، جلد اول ص ۱۵۴)

و نیز باید بدانیم که این بیت قبل از شاه اسماعیل اول در سال ۸۹۱ با خط ثلث بسیار جالبی بدستور (امیرعلیشیرنوائی) وزیر بایسنقر در مقبره شیخ عطار نقر و نقش شده است. مرحوم محمد حسن خان اعتمادالسلطنه در توصیف مقبره شیخ عطار که نزدیک قسمت غربی امامزاده محروق در نیشابور واقع است شرح مبسوطی می نویسد که قسمت آخر آن چنین است:

د ... در پشت سنگ مجاذی سطح صورت قبر این شعر نوشته و حجاری شده است:
زمشرق تا به مغرب گرامام است

علی و آل او ما را تمام است
در زیر آن بعدد هندسی رسم شده است هشتصد و نود و یک، تمام خطوط ثلث است ...

(مراجعه شود به صفحه ۱۰۵، جلد سوم کتاب مطلع الشمس)

ما در زیر صورت ۲ سکه دیگر از شاه اسماعیل را از کتاب مرحوم رابینو در این جا

می آوریم:

این سکه نیز ضرب دارالموحدین قزوین و در کتاب رابینو بشماره ۱۳۴ آمده است

سکه بالا بشماره ۱۳۳ در آلبوم کتاب رابینو آمده و بطوری که خوب خوانده می‌شود ضرب (فومن) است

به شرحی که در اول مقاله ذکر شد بمناسبت کم بودن مدت سلطنت اسماعیل دوم سکه وی بسیار کم و نایاب است مخصوصاً سکه‌های طلای او؛ و من شخصاً تاکنون موفق به دیدن طلای آن نشده‌ام. جا دارد علاقه‌مندان محترم و خوانندگان عزیز اگر جایی سراغ دارند بوسیله دفتر مجله لطفاً با نویسنده مکاتبه فرمایند.

مهرها و طغرای شاه اسماعیل دوم

در جلد هشتم تاریخ روضة الصفا می‌نویسد:

– سجع مهر این بود: مهر دیوان اشرف اعلیٰ. (ص ۱۶۲)

– طغرا: (امر دیوان اشرف اعلیٰ) بوده.

– در عنوان فرمانها و احکام وی (هوالمادل) می‌نوشتند.

(طغرا – امضاء رقم پادشاهی و صحنه پادشاهی که بر سر فرامین نویسد و خطی منحنی که بر سر فرامین کشند و نیز خطی پیچیده که حروف آن درهم بوده و لقب و اسم پادشاه را در آن نویسد. فرهنگ ناظم الاطباء ج ۳ ص ۲۲۴۷) ولی در صفحه ۲۶۹ جلد یکم فهرست نسخه‌های خطی نشریه دانشگاه می‌نویسد سجع مهر شاه اسماعیل اول این بوده:

(بنده شاه ولایت اسمعیل)

در کتاب فرامین (ماتناداران) فرمانی از اسماعیل دوم درج گردیده که در آن (مهر دیوان اشرف اعلیٰ) نقش بسته ولی متأسفانه بسیار بد چاپ شده است و نتوانستیم عکسی از آن را در این جا بیاوریم. آنچه که در حوصله این مقاله بود مختصراً نوشته شد امید است مورد توجه علاقه‌مندان قرار گیرد.